

О.Д.Огуй

Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Австрійський період (1774–1918/21). – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 576 с.

Нещодавно побачила світ монографія, яку свого часу обговорювали співробітники відділу спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України НАНУ, і дали схвальний відгук, а також низку рекомендацій та побажань автору, який значною мірою їх використав і творчо розвинув з огляду на складність і малодослідженість проблеми. Враховуючи зауваження фахівців Інституту історії України НАНУ та Київського національного університету імені Тараса Шевченка, автором було не лише ґрунтовно доопрацьовано матеріали в австрійських та румунських архівах, а й остаточно відредаговано текст рукопису під час стажування в Інституті історії грошей (Відень). Професори В.Ган та В.Сайверт, провідні європейські спеціалісти з історії грошового обігу Австрії, високо оцінили науковий доробок автора – професора Олександра Дмитровича Огуя – як піонерський внесок у недосліджену до цього часу регіональну історію грошового обігу та рекомендували її друк не лише українською, а й німецькою мовами. Автор дослідження, лінгвіст за основним фахом (доктор філологічних наук, професор) та поліглот (у цій роботі використано праці на тринадцяти мовах, а в попередній монографії, виданій у Чернівцях 1997 р., аналізувалися історичні матеріали більше, ніж 20 мовами, якими автор вільно володіє), має за плечима декілька вищих філолого-педагогічних освіт та відвідування історико-економічних студій за кордоном. Це не могло не відбитися на специфіці підготовленої автором монографії, яка виходить за межі загальноприйнятих нумізматичних досліджень, значною мірою розширюючи горизонти аналізу грошових систем за всіма можливими параметрами.

О.Огуй, займаючись як філолог мовною багатозначністю – полісемією, звернувся в кінці 1980-х рр. до полісемії терміна поліномінації, плануючи написати історію грошових найменувань на Буковині. Дослідження подібного роду наукових праць практично відсутні, що робило монографію, рецензовану нами ще 2003 р., достатньо актуальною, уже починаючи з означення самої теми, не кажучи про ретельне вивчення всього велетенського комплексу джерел (у т. ч. й монет), які, як то не прикро, обійдено досі увагою вітчизняних учених.

Нумізматична термінологія, як і всяка наукова, – одна із найскладніших проблем. Усе, що стосується нумізматики, суворо обстоюють економісти, які, вивчаючи проблеми фінансово-економічні, власне, не знають особливостей становлення нумізматики як науки історичного циклу. У «двобої» економістів (К.Кіріцеску та ін.) із вітчизняними фахівцями-істориками (В.Зварич, Р.Шуст та ін.) залишилися нерозкритими ряд проблемних питань, що стосувалися регіонального вживання термінів. Філологи взагалі полишили подібну нумізматичну термінологію поза увагою. Оскільки ступінь розвитку кожної науки залежить від розробки її понятійного апарату, а це, у свою чергу, забезпечує поступ у галузі досліджень історії взагалі, то праця професора О.Д.Огуя стала вже тоді проривом «у невідоме». Проте пошуки показали неможливість ізольованого вивчення історії монетних термінів не лише без звернення до нумізматики, а й без вивчення самої історії грошового обігу на широкому тлі економічних тенденцій та історичних подій. Подібний підхід привів автора до нумізматико-економічної культурології, що й засвідчує завершений варіант монографії.

Дане дослідження, присвячене вивченню монетно-лічильних найменувань на Буковині 1774–1918 рр., являє собою власне культурологічну історію грошового обігу та рахунку і монетної термінології Буковини – землі, яка перебувала впродовж досліджуваного періоду в складі Австрії (із 1867 р. – Австро-Угорської імперії). Міждисциплінарне дослідження, однак, проводиться автором на значно ширшому фоні історичних подій, економічних тенденцій, філологічних фактів, за якими приховується певний етап культурного розвитку. О.Д.Огуй розглядає нечітко-розпливчату історію ще не аналізованого до нього (за спостереженнями австрійських колег – провідних професорів В.Гана та В.Сайверта) регіонального грошового обігу (як рівнодійну історичних подій та економічних тенденцій) крізь призму монетно-лічильних найменувань (у дослідженні – МЛН). Внаслідок цього його праця є оригінальною, а отримані результати, у переважачій своїй більшості, кардинально новими, оскільки ґрунтуються на фундаментальній та представницькій джерельній монетно-боністичній та архівній базі та нових теоретико-методологічних підходах.

Вихідною думкою дослідження є те, що історія монетного обігу, грошового рахунку та нумізматичної термінології, яка складає значний інтерес для фахівців з обсягу спеціальних історичних дисциплін, має розглядатися в комплексі пов'язаних дисциплін: історії, філології, економіки та культурології. Це спонукає автора до формування нової методологічної бази пошуків – цілісного (голістичного) підходу у межах нової постнеокласичної парадигми, що панує в природничих пошуках. Тому в першому розділі пропонується вченим власний системний підхід до дослідження терміносистеми із комплексним застосуванням історико-економіко-лінгвістичних методів, які за допомогою кількісно-апроксимативних методик оптимально дозволяють простежити синергію та ергономічність куматоїдного (хвилеподібного) процесу, яким постає в історії грошовий обіг.

Комплексне застосування цих методів дослідник визначає, що само по собі виглядає закономірним, як гуманітарний підхід, який він проводить на широкій джерельній базі (газети, книгодруки, архівні та музейні матеріали). Загалом, 1500 газетних матеріалів і 450 архівних документів, якісно та кількісно опрацьованих автором, постають надійною джерельною базою цього дослідження.

Нестандартним виглядає при цьому залучення ним до аналізу речових комплексів збірок із приватних системних колекцій та матеріалів монетних жіночих прикрас (салб), що мають саме регіональне, буковинське походження. Саме ці монетні матеріали дозволяють суттєво доповнити нечисельні в часи становлення ринкових відносин скарбові знахідки. Уперше в практиці написання подібних праць автор використовує для вивчення й наявні у той час облігації, якими з обігу вилучалися надлишкові грошові маси.

Становить певний інтерес для дослідників даного періоду й індуктивна кількісна періодизація матеріалу, отримана завдяки кількісному опрацюванню термінів за допомогою комп'ютера. Однак, відзначимо при цьому, що цей підхід не завжди дозволяє чітко провести розмежування періодів один від одного (скажімо, протягом 1830–1848 рр.).

Структурно монографію побудовано за таким принципом. Перший розділ присвячено теоретико-методологічним проблемам дослідження, його джерельній базі та стану опрацювання теми. У наступних п'яти розділах монографії, що відповідають п'ятьом виокремленим періодам в історії Буковини (1774–1848; 1848–1857; 1857–1892; 1892–1914; 1914–1918/21), здійснюється короткий опис історичних подій, які впливали на перебіг загального історичного процесу (кожен перший підрозділ усіх розділів: 2.1; 3.1; 4.1; 5.1; 6.1); проводиться поглиблений аналіз економічних процесів у регіоні (кожен другий підрозділ усіх розділів); описуються особливості грошового обігу в регіоні на архівних та скарбових матеріалах (підрозділи 3 та 4). У наступних підрозділах (5–9) автор, на підставі численних джерел, зробив вдалу спробу комплексно описати терміни ГЛН (грошово-лічильних найменувань), що є цілком логічно для цього виду досліджень. Саме в цих підрозділах, завдяки цікавим джерельним знахідкам, описуються цінні показники, визначаються грошові курси в означені періоди. На підставі вагових характеристик монети і визначеного в дослідженні курсу, дані монети співвідносяться з певними найменуваннями. Кожен розділ завершується характеристикою термінологічної системи на цей період.

Зразком подібного підходу може послужити другий розділ праці, названий у відповідності до найбільш поширених термінів періодом «лея/лева та крейцера конвенційними монетами (1774–1848)». У першій частині розділу автор, розглядаючи історичні факти – анексію краю Австрією (1774), коли Буковину було відтято від східно-південної, балкансько-оттоманської сфери впливу і пов'язано з Центральною Європою, описує перебіг цього процесу, показує історію краю в часи наполеонівських воєн (1792–1815) та повоєнне управління Франца I (1815–1835), часи правління Фердинанда I (1835–1848).

Розглядаючи в другій частині розділу економічну політику Марії Терези та Йосифа II, спрямовану на залучення Буковини до цивілізації нового ґатунку, автор аналізує особливості її реалізації через місцеве виробництво. Це призвело через т. зв. «статус-кво» до певної специфіки місцевого грошового обороту – тимчасове збереження в обігу турецької та російської монети. Автор проаналізував заходи австрійської адміністрації щодо витіснення іноземної монети та шляхи здійснення цього процесу (у т. ч. і через запровадження паперових грошей). У четвертому підрозділі він, винятково спираючись на зібраний монетний матеріал, показав типи та обігові кількості популярних на той час монет.

У наступних підрозділах дослідник детально зупинився на позначеннях грошей (лев, лей, флорин/гульден, грейце/крейцер/бан тощо), охарактеризував їх типові означення, які вказували на особливості курсу, навів цінні приклади вживання, що надзвичайно цікаво.

В останньому підрозділі узагальнюється термінологічна система грошових знаків, принципи заміни одних назв іншими тощо. За подібним принципом побудовано і всю решту розділів. Так, наприкінці шостого розділу, яким завершується монографія, автор цілком логічно розповідає про останній підперіод інфляційного обігу крони на Буковині в часи окупації краю румунами (1918–1940), які її врешті зняли з обігу (1919/1921).

Наприкінці роботи О.Д.Огуй зробив цілий ряд доказових історико-економічних та лінгвістико-нумізматичних висновків (С.388–394), що логічно обґрунтовані всією роботою на основі вивченого фактологічного та історико-нумізматичного матеріалу. За цими висновками, становлення грошового обігу Буковини – це рівнодійна її геополітичного розташування в межах Австрії (із 1867 – Австро-Угорщини) та загальнодержавної політики щодо узгодженого карбування монети та випуску банкнот.

Вражає надзвичайно представницький склад додатків, що їх автор пропонує для широкого наукового обігу. До монографії вміщено унікальні, майже 200-сторінкові додатки, що містять облік та опис 200 скарбових та поодиноких знахідок на території Буковини (додаток А.1); характеристики найбільших нумізматико-боністичних колекцій Буковини (А.2); дані про монетний склад жіночих прикрас – салб (А.3). Проаналізований корпус нумізматичних матеріалів, що нараховує до 6 тис. монет, покладений в основу самої монографії.

Цифрові величини до монетного матеріалу, описаного в додатках (А.1–3), викладаються в додаткових таблицях (А.5). Доповнюють додатки таблиці інформативного характеру, що надають рецензованій монографії ступінь добре підготовленого довідкового видання. Це, у першу чергу, таблиці монетних розпоряджень по конкретних емісіях австрійських монет, зібрані автором у австрійських архівах; дані щодо монетних дворів, їх типових скороченнях у різні періоди історії за монархії; вагово-параметричні дані для монет та кількість емісій для банкнот; місцеві буковинські назви та кількість їх уживань у тогочасних текстах; курси грошових одиниць для кожного з періодів тощо. Роботу, крім резюме 5-ма мовами (українською, російською, англійською, румунською та німецькою), завершують покажчики грошових найменувань, імен та географічних назв, у яких указуються конкретні місця їх ужитку (за розділами, підрозділами, пунктами, підпунктами). Це ще одна перевага цієї фундаментальної праці у порівнянні з іншими.

Учений виявляє високу ерудицію, знання джерел і літератури, вміння узагальнювати факти, явища і процеси, які дають змогу вповні розкрити не лише фактологічний бік справи, але й вийти через нумізматику, спираючись на цифрові величини (див. численні таблиці в тексті та різноманітні підрахунки, які стали основою для авторського мислення), на рубежі різних взаємопересічних наук. Такими в даному випадку є галузі знань із філософії, історії, нумізматики, економіки та культурології, одночасно задіяних у дослідженні. До цього висновку дозволяє прийти аналіз бібліографії, яка нараховує понад 700 фундаментальних досліджень із цих галузей знань, 450 архівних актів та 1500 газетних статей 12-тма іноземними мовами. Не менше захоплює читачів та користувачів книги джерельна база – близько 6000 монет, виявлених на території Північної Буковини. Цей масив джерел автор збирав для своєї майбутньої роботи щонайменше 35 років. У праці зафіксовані авторські описи, що датуються 1970–1971 рр.(С.479).

Оцінюючи дану працю як вагомий внесок в розробку історії грошового обігу України, зокрема окремої складової її території – Буковини, слід відмітити принагідно й окремі її прорахунки.

Автор – поліглот, відомий фахівець з обсягу філологічних наук, все ж забуває, що книгу адресовано не одинакам – ученим-енциклопедистам, а викладацькому складу і студентам вузів, і, що головне, дослідникам нумізматики та працівникам музейних та архівних установ, і, принагідно, колекціонерам. Величезна кількість використаних термінів суміжних із нумізматикою спеціальних галузей знань примушує навіть фахівців-нумізматів тримати під рукою спеціальні словники.

У ряді випадків автор так відверто захоплюється проблемою дослідження, що залучає до неї додатково інші супутні сюжети, які впливають на чітко вибудовану структуру змісту й відволікають увагу читача.

Робота автора не позбавлена деяких дискусійних моментів. Німецький вишкіл (за першою своєю освітою О.Д.Огуй є германістом, який мав змогу викладати в німецьких вузах та відвідувати там заняття з історії та економіки) спонукав автора, попри наші попередні зауваги щодо бажаної комплексної презентації матеріалу, до надмірно детально-

го членування своєї роботи на численні розділи, підрозділи, пункти та підпункти (9 сторінок змісту!), що, за його переконаннями, не дають змоги порушити логіки та родового погляду аналізованих категорій. Німецьким впливом, на наш погляд, пояснюється використання автором арабських цифр замість латинських при визначенні століть. Поза сумнівом, робота не позбавлена своїх власних «білих плям» (ті ж 30-ті рр. XIX ст., описані з урахуванням обігу на суміжних територіях). Занадто широким виглядає другий розділ, який охоплює період часу від 1774 до 1848 р. Хотілося би побачити курси залучених валют по окремих роках. Робота також значно виграла б від визначення обсягу грошової маси за десятиліттями – автор наводить їх переважно за правліннями імператорів, хоча, безсумнівно, ці завдання, судячи з назви дослідження, не ставилися як головні. Цікаві та абсолютно нові, хоча дещо дискусійні власні авторські інтерпретації поліномінацій типу «лев», «злот», «шустка» тощо. Викликавши «вогонь на себе» цією глибокою нумізматико-культурологічною розвідкою, автор свідомо пішов на дискусію, що обов'язково мають розгорнутися як із боку економістів, так і істориків-нумізматів, фахівців спецдисциплін. Але, на наше переконання, тільки так і повинна розвиватися наука, що дає простір для дискусії, обміну думками, достатньо аргументованими для їх виносу на широкий загальнонауковий суд.

Монографія, попри всі зауваження та окремі прорахунки, може слугувати зразком вдумливого підходу науковця до вирішення інноваційної теми. Робота надзвичайно інформативна, оскільки заявлені і презентовані практично всі відомі джерела та праці фахівців із різних регіонів світу. Монографія дійсно заслуговує на найвищу оцінку як аналітико-інформативне дослідження, в якому автор не лише актуалізує абсолютно нові джерела, невідомі до цього в українській нумізматиці, а й пропонує (на підставі опрацювання архівних матеріалів) власні розрахунки обсягів монетної продукції Австрії по періодах, та визначає розміри грошової маси в буковинському обігу (С.140-153, 252, 263 та ін.).

Загалом, монографічне дослідження має високий фаховий рівень, закріплений автором за кордоном, воно достатньо цікаве та потрібне, написане, попри певну перевантаженість термінами, гарною українською мовою, містить нові наукові висновки. За обсягом поставлених завдань воно складає зразок самостійно виконаної оригінальної наукової праці на рівні солідної докторської дисертації (із СІД чи історії економіки, адже їй передували, що видно із бібліографії, понад 75 авторських публікацій у фахових виданнях як в Україні, так і за кордоном), і заслуговує на дуже високу оцінку. Тож ми всіляко вітаємо працю науковця із його прагненням внести щось своє, неповторно цілісне до скарбниці знань. Завдяки інформативності та високому фаховому рівню наукової праці, монографію, сподіваємося, прийме науковий світ із подякою, а її автор може бути задоволений, з огляду на якісно виконану багатолітню працю.

М.Ф.Дмитрієнко (Київ), І.Н.Войцехівська (Київ)